

ha hosszasan is, de beszéljen inkább Nemeskürty, hiszen mindaz, amit mond, alapvetően jellemzi korunk vallásos emberét, az Írás pontos ismerőit, a tudás megvallóit:

„Az első film, a *Tükör által homályosan*, az Isten megismerésére törekvő ember tragédiája. A címet Pál apostolnak a korinthusiakhoz írott leveléből értethetjük meg. Az első levél 13. részében, mely a szeretet jelentőségét méltatja, ez olvasható: »Videmus per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem.« Magyarul ez így hangzik: „Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre.” Tehát Istent, vagyis az igazságot földi életünkben csak olyan homályosan fogjuk fel értelmünkkel, amilyen homályosan az ókori ember láthatta önmagát egy primitív, fémlapra csiszolt réztükörben: s közvetlen felismerés (facie ad faciem) az ember számára lehetetlen. Főleg egy ember formájú vagy emberi fantáziával elképzelt istenségben hinni, mert ilyen nincsen. Ha ezt képzeljük, úgy járunk, mint a beteg lelkű Karin az ő pókistenével.

De ha lehetetlen, amint azt Pál apostol is kijelenti, és Bergman is kimutatja a film cselekményében, mi a teendő? A teendő, s az egyetlen, Istenhez, tehát önmagunkhoz és embertársainkhoz, a társadalomhoz vezető út (vagyis: az elidegenedéstől való menekülés): a szeretet. Amint arra David is hivatkozik a film végén, fiával Minusszal beszélgetve: »Írva vagyon, hogy Isten a szeretet« (János evangélista első levele, 4/8).

Ha viszont Isten — a megismerhető igazság — azonos a szeretettel, véli Bergman, akkor nekünk is legfőbb teendők, hogy ezt gyakoroljuk. Akik ezt nem teszik, szerencsétlenek és boldogtalanok.”

Ha valahol, akkor itt, ezekben a mondatokban kereshetjük és találhatjuk meg nemcsak Nemeskürty filmesztétikájának, hanem egész életművének „köszikláját”, a címben jelzett elkötelezettséget. Az újra és újra olvasott gondolatok legrövidebb — és akár legrégebbi — írásaitól legújabb könyvéig, az 1848—49 internacionalizmusát bizonyító *Kik érted haltak, szent Világszabadságig* az írástudók felelősségéről, az Ember — közösségi szinten: társadalom, nemzet; összközösségin: emberiség — nagykorúságát sürgeti. A szabad akarattól kiinduló és a szükségyszerű felismerésig ívelő etika adhatott erőt és dinamizmust Nemeskürtynek ahhoz, hogy megteremtse az objektív és szubjektív esztétikai (és történelmi) ítélet harmóniáját, alapjaiban meghatározza sokrétegűségében is egységes életművét, nyugtalanító és megnyugtató gondolatait, teljes személyiségét, felelősségát és humanizmusát, s ezzel kellene éljünk mi is, közösségi ember módjában.

VASADI PÉTER

A KÖLTÉSZETRŐL

A költészet az ember produktuma; de ki az ember?

Az ember produktuma, mégis több az embernél, mert alapanyaga maga a lét. A költemény úgy viszonylik a léthez, mint egy fadoboz a brazil őserdőhöz. Melyik a több? ... Isten, a világegyetem, a költészet — misztérium; Abszolút, fizikai, szellemi misztérium, de megtörhető, fölátható, leírható valóság is.

A költészet áttör a tények és a jelenségek nagyon is hézagos, manipulált és szakadékony arcvonalán, mert jelenség helyett a törvényt, tények helyett a belső történetet kutatja. Hová tart? Lefelé, a valóság szívébe, s előre, az ismeretlen szellemi vidékek határzónái felé Mozgási iránya és lendülete arra mutat, hogy a szabadság szeretete a lényegéhez tartozik; a költészet halaszthatatlan közlendője az ember sorsába vág. A költészet pap és hívő egy személyben, van is bajuk egymással. Törvény és kihágás. Rend és a rend rombolója, azaz hogy rendből rendbe költöző, aki tulajdonképpen nem a rendet, hanem a szellemet tartja fontosnak, de mivel a szellem következetesen rendet kristályosít ki, a költészet ebben a rendben jelenik meg. Próbáljuk őt megragadni:

azt mondom, *a kutya ugat*. Ez egyszerű tényközlés. Nem fejez ki semmi mást, csak ami történik. Azt mondom: *a kutya kitartóan ugat*. A mondat hirtelen megelevenedik. Valaki vagy valami, titkolt szándékkal beállt a képbe, azaz, éppen hogy nem állt bele a képbe, kereten kívül maradt, de onnan kívülről drámai fuvallat borzolja föl a kutya szőrét. *A kutya kitartóan, habzó szájjal ugat*. Az iménti feszültség nem nőtt meg, hanem elmélyült. A kutya dühét kiváltó ok látványosabban tükröződik. Ez még nem költészet, de van itt egy szó, amelyet érdemes megvizsgálnunk. „Habzó”: valami lusta gyönyörűséget érzünk ebben a szóban, mely maga mögé mutat. A „hab” puha, ellenállás nélküli, testies; idegen erők gyürkőzéséből teremődik. Kutyaszájon az ín, izom- és lelki erőknél túlsordulása. Itt azonban nem a „hab”, hanem a „habzó” szerepel. E különbségben, mint egy farostnyi résen már bevillan a költészet jelenléte; a kettős „bz” mássalhangzó a szó testiségét szinte szemmel láthatóan megvastagítja. Mi itt a költészet jeladása? Az a kifejező készség, amit a „habzó” szó tud, a szóvégi „ó” betűvel elnyújtva a kutya tajtékzását.

Azt mondom: *villog csillagugatása kutyámnak*. Most toppan be a költészet, s nyomban magához rendeli a szavakat, ritmussal hullámoztatja a szótagokat, megváltoztatja s a változtatás után mintegy ólomba merevíti az új s végleges szórendet. Ez a költészet verstanilag s nyelvtanilag letapogatható működése, de mindez csak szolgálja a költészet tágas, szabad, többértelmű, visszarezgő szellemét. Nézzük csak, mi történik itt? Először is ez a mondat sokkal többet mond a megelőzőnél. A „kitartóan” szó kihullott; hová tűnt el? Főlölegessé vált, sőt akadályá, mert az időbeli hosszúságot egy időn túli hosszúság váltotta föl: a „csillagugatás” valósággal fölfalta a határozószót. A „habzó” szót szétnyilazta a „villog” ige, a puha melléknév helyett markáns ige töltötte be, a jellemzés élesebbé lett. Eltűnt a mondatból a testies tehetetlenség, vesztélyes villámlás tűntette el; de van itt valami zenei készítés is. Ezt a megváltozott szórend is mutatja; az ige a mondat elejére ugrott, s maga után vezényli az emelkedő-süllyedő sort. Milyen ritmusban? A tizenegy szótagú sorban jobbra spondeus (— —) és anapestus (u u —) lábak vannak. A sormetszet (cesura) a negyedik szótag után következik. A sor verstani képlete ez: / — — / — u // u u — / u u — / u /: „Vil-log / csil-lag / / ugatá / sakutyám / nak.” „Ugatá-sakutyám-”: ez a két anapestus maga az ugatás. A magánhangzók rendje hangutánzó hatású: u-a-á / a-u-á/. A sor első fele meglepetést tartogat a „villog csillag” szó párban. A villogó csillag képét azonban el kell ejtenünk a „csillagugatás” villogásáért. Ebben az újszerű szókapcsolatban van a költészet szépsége és ereje, mely kihat egész környezetére: a villogást szikrázássá, a kutyát úri kutyává növeli, mindkettő jelentését önmagánál nagyobbra.

Mit jelent ez a szókapcsolat? Nem azt, hogy az ugatás hevében csillagok buknak ki a kutya szájából. A kutya kutya marad, s épp ez az, ami útbaigazít: a csillag jelleg magában az ugatásban van. Mintha a „csillag” szó nem főnév, hanem határozószó lenne, mintha lehetne „csillagul” is ugatni. Hogy magában a kutyában van valami, ami csak a csillagok sajátja; persze, a költészet csillagáról van szó, amelytől — József Attila szerint — „nem volna szép, ha égre kelne”. Ezüst-fekete ágai vannak ennek a kutyának vagy fekete-ezüst bunda szőre, s nemcsak nekirugaszkodik, hanem lebeg is, talán leszakad vadságában vagy tűzesőhöz hasonló ugatása után elsuhan. Mély és artikulatlan ugatása jegesen csillog. Nem habzik, hanem szétpattan ez a hang, kemény és esendő, vad és ártatlan: *a szemére hány Valakinek valamit*.

Miért van szükség arra, hogy a kutyaugatást ilyen képhez s vonatkozásaihoz kössük? Egy kutya rekedtre ugatja magát; nem ez történik? Tulajdonképpen nem is a kutyáról van szó, hanem a kutya képében az emberről, sőt a magányosnak látszó, kiszolgáltatott létről, amely belekiáltja magát a kozmikus sötétbe; talán sikertelen, mert válasz nélküli kiáltás ez. A puszta ég felé szikrázó. Hite és ereje nem abban van, hogy ugyanilyen elszánt vagy még dörejeesebb választ vár, hanem abban, hogy „villog” s csillagként „villog”: *míg él, kiáltani fog. Az ember ilyen*.

A költészet tehát kézenfekvő misztérium; a jelző itt betű szerint értendő. Isten lelket lehelt az emberbe, az ember a költészet lelkét leheli a világba: *teremt*. A költészet lényege az ősember első hajnalától máig ugyanaz. Az ősember egy éjszakai, trópusi eső után kilépett a barlangjából a pirkadati hűvösségbe, és a mozdulatlan valóság szépségétől fölkiáltott; a látvány megragadta osztatlan

értelmét. Óspillanat lehetett ez. Összetett — s éppen a költői anyag, a szó híján-ös-eredeti, ös-költészeti, ös-liturgikus pillanat. Benne a vallásos áhitat lehetett a lendítő erő; a látvány okozta döbbenet fölszabadíthatta művészi elszántságát; a kiáltás lehetett maga a mű, az első, nagyarányú költői hasonlat. Elemi fölismerése a léleknek, aki még nem tett különbséget félelem és szeretet, nagyság és alázatosság között. Az Egység műve volt az a kiáltás, azé az Ádámé, aki Isten tegnapi ölelésének a súlyát még ott érezte a vállain. Éppoly egységes és kegyelmi lehetett, mint maga a Paradicsom. Sőt, talán épp a Paradicsomnak, Isten teremtet világának legszebb virága; ha ez a kiáltás nagyköltészet volt, minden bizonnyal ott találjuk forrásvidékén a hálaadást, a nagy emberi értelmet és a világ iránti fájdalmas szeretetet: *Ádám énekelt.*

Azután valaki kemény, fekete ketrecet csapott a Paradicsomra, mint egy kozmikus egérfogót. Így osztotta részekre, ami egy volt, így ionizáltatta kategóriákba az értelmet, kezdte faragni a gyémántkemény egészéket, így tette alkalmassá a vadat, a gyöngédet alkalmatlanná: fölosztott, értékelt, ítélte. Az ember azonban — bár esendő — tanulékony. Átvette és megszerette a széttartó világot, örökségét. Felejteti ugyan nem tudta, hogy kezdetben minden összeillett, de fölfedezte az alkotás örömét. Azóta az egységet újrateremti.

A nagy költők nem egymással versengenek, nem lesik egymást, ha számon is tartják. Igazában Ádám elsőszülöttségét irigylik, Ádám pillanatát sóvárogják, Ádám romlatlanságát vágyják, mint ahogy Ádám is ezt tette később. S mint ahogy Ádám is első és egyetlen volt, úgy ők is: Homérosz, Dante, Shakespeare, Michelangelo, Rembrandt, Csontváry magányos óriásokként merednek a magasba, testvéreket tudva, vetélytársakat nem. Minden idők igaz művészete valamiképpen a Kezdet „nulla” pontjától méri önmagát s csöndjét, s nem azért lép a jövőbe, mert a jelen kéretlen jósaira hallgat, hanem mert átélt jelenében fölismeré a múlt hallgatag bölcsességét, mely a jövő egyetlen tudója. A múltban már — titokzatosan — minden lényeges megtörtént, a jövővel csak az a távolság növekszik, ami elválaszt a kezdettől; ez viszont azt jelenti, hogy *a mai cselekvés módját épp ez a távolság határozza meg.* A jövő nem mint jövő, hanem a *mindig más és élő* jelen fontos. A jelennek ugyanakkor az egyre távolodó múlt az igazi kísértése és próbatétele. Minél messzebbre jutunk a múlttól, annál élesebb és korántsem halott arccal rajzolódik eléink. A múltat alighanem az idők végén pillantjuk majd meg, amint éppen egybekel a közvetlen jövővel, a Parúziával; akkor majd megértjük, hogy számunkra az idő olyan volt, mint a milliméter papíros életünk grafikonja alatt, a tér meg azért kellett, hogy mérhető legyen a létünk kiszorította tér „súlya”.

Van-e olyan jelentős költészet, amelyből kimaradhatnak a lét titkai? Nincs. Nem lehet. De az utánzás megtevesztő sikerei középett, ki mondja meg, hogy kimaradtak-e vagy sem? *Mi, magunk.* Hiszünk abban, hogy az igazságot éppoly megrendüléssel éljük át, mint az igazság hiányát. Az ember — mivel az igazság, az igazságnak beléje települt flórája, tenyészeté élteti — becsaphatatlan, hacsak nem akarja, hogy becsapják. Mégsem vagyunk — sem korunk, sem mi — tévedhetetlenek, a költészet dolgában sem. Vannak korszakos művek, amelyek csak tunya évszázadok elmúltával bontakozhatnak ki az emberiség szellemtörténetében... A jelentős költészetnek titkai vannak, de nyilvánvaló titkai, s parányukból kisejtjük az egészet; ez szabály. De szabály az is, hogy minden új költő egyéniség a jelentés „szabálytalan szabadságát” hozza magával. A költészet tengelye egyetlen és ugyanaz, de a forgás folyamatos, spirális és előre tart, sem meg nem áll, sem vissza nem tér, új köröket ír le. Milyen a modern költészet forgás szakasza? Hogyan forog?

A költő, aki „lét”-ben gondolkodik és „nép”-ben méri a felelősségét, nem dízít sem örök, sem mulandó dolgokat. Nem dízít, számot ad. Világosan, konkrétan, mint az erdőszé a rábizott fenyves fáiról; a világosnak és a konkrétnek nem a titok az ellenoldala. A költő tehát figyel. Előre, hátra és a föld alá, a lét gyökereinek lassú mozgására. Kutat az idő ősrönggében, tiszta csapást keresve benne, az eligazító szellem turista jelzéseivel. A költő — aki Hölderlin szerint jámbor, Radnóti szerint ártatlan, Blake szerint a költő-Krisztus tanítványa — megmutatja a valóságot. Azt, ami van és azt, ami lehetne. Az ember nyomorúságát és vitathatatlan nagyságát. A remény lángját a reménytelenség éjében. Mindazt, amit az ember könyörtelenül szétporlasztott már, de

magát a pusztítást is. Mindazt, ami nélkül az ember élete csak vegetáció, de a vegetációt is. A bűnt, és a bűnt mindig meghaladó megbocsátást is. A szeretetet és a hozzá vezető út csapdáit, sötétségeit, álgazdagságát.

A valóság a költő számára nem felekezeti, még csak nem is vallási kategória; éppen annyira nem, amennyire Jézus Krisztus is mérhetetlenül több volt felekezetinél és vallásosnál, holott nem volt vallástalan és felekezete is volt. De nem a paragrafusokhoz, hanem a dolgok szívéhez szólt, azt érintette meg, annak adta kegyelmét. Eltelt a világgal, anélkül, hogy világgá lett volna; nem zsugorodott hozzá a dolgokhoz, hanem Teremtetlenként szerette a Teremtettet; a világ Pásztorja volt. A költő vallása az egyetemes lét, ezért szólhat bármiről. Bármiről kell szólnia, hogy a valóságról szóljon. Ami olyan, mint a tenger. A költő, a halak egyike, nem a fényáteresztő vízrétegekben úszkál, hanem mint a mélyvízi hal, iszapközelen. Mintha tudná, a fényben úszkálók fürgesége lehet akrobatika is, a nehézkedés a sötétben lehet szent is. Ellenállást kell legyőznie mindannyiszor, ahányszor fényre emelkedik. Viselnie kell a valóság nyomását, a mozdulatok vaskos lassúságát; de éppen mert fölismerte a fény értékét, kerüli a fényözönt. Mit tud az a hal, amelyik a legfelső vízrétegekben kényeskedve folyton a kihalászás ismeretlen veszélyeivel kacérokodik? Ott lent, a sötétben meg kell dolgozni minden falatért. Minden uszonylengésért, nem lehet fölöslegesen sem tátogni, sem fickándozni. De az iszap nem hálátlan. A magány nem süket. Mindkét közeg ősi lenyomatokat, ősi üzeneteket őriz és közvetít; a hozzájuk való hűség a költő igazi testvérisége.

Hogy a modern költészetnek szürreális képei vannak, tónusa a köznapi beszédé, szabad és szabálytalan? Hogy hideg, szókapcsolatai mesterségesek, minden áron meg akar lepni, csiholt tüzei vannak? E tulajdonságait — azok-e? — lehet jóindulatúan és elutasítóan értelmezni, de hát fontos-e ez az értelmezés? Ha fontos is, a kritikai vizsgálódás dolga. Annyi bizonyos, hogy rezdülékenyebb, keményebb és szaggatottabb. Komorabb és tömörebb — ne csodálkozzunk rajta. Vajon a kor, amelyben élünk, nem ilyen-e? Mégis, ma is lehet lágy és dallamos, énekelhet a rózsáról, a szerelemről, a virágról; a költészetnek nem *milyennek* kell lennie, hanem *jelentősnek*.

Hogy nem szívleli a fátylakat a modern költészet? Elveti a szóinflációt? Nem tud mit kezdeni az üres bájosságokkal? Persze, hiszen a gyökerei valahová Whitman nyers áradásába nyúlnak le, Rilke föl-fölvillanó búvópatakjaiba, Dylan Thomas bonyolult tisztaságába, Vörösmarty hangtalan vulkánkitöréseibe, Trakl hamvas gyászába, Ady áhítatos forradalmába, Babits fojtott lázadásába, Rimbaud kihívó és misztikus gyermekségébe; és ebbe az új, konok és könyörgő világba, amit a modern költészet keres, vallat és elszenved. A hozzá való viszonyát nem a cinkosság, hanem a küzdelmes testvériség jellemzi. A társakhoz kritikus szövetség fűzi, nem elvtelen egyezkedés. Tudja, hogy a szolgálékűség nem viszony, hanem üzlet. A költőt hivatása kötelezi arra, hogy az elherdált értékekre irányítsa a figyelmet, hogy világosságot támasszon a zugokban, hogy szavakban fogalmakat hívjon létre, mondatokban gondolatokat, képekben életet.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.